

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ
ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ**

**LEGAL BASIS OF STUDYING FORENSIC METHODOLOGY OF INVESTIGATING
CRIMES COMMITTED BY TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIMINAL GROUPS**

Актуальність статті полягає в тому, що діяльність стосовно розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, повинна базуватися і на нормах, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах. Метою статті є опрацювання правових основ дослідження криміналістичної методики розслідування злочинів, учинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування злочинів, вчинюваних транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. На основі вітчизняної наукової літератури, а також опрацювання законодавства встановлено правову основу дослідження криміналістичної методики розслідування визначеної категорії протиправних діянь. Автор акцентує увагу на тому, що опрацювання та аналіз нормативно-правової бази є важливим для побудови будь-якої методики розслідування кримінальних правопорушень. Оскільки вказана основа надає загальне розуміння способів учинення протиправних діянь, особи злочинця та, в окремих випадках, особи потерпілого, а також обставинки учинення кримінально-караного діяння. Зрозуміло, що не всі протиправні діяння можуть бути закріплені у відповідному законодавчому акті країни. Адже через постійні економічні та політичні зміни у суспільстві можуть виникнути нові складі кримінальних правопорушень. Крім того, діяльність стосовно розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, повинна базуватися і на нормах, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах. Підтримується позиція стосовно обов'язкового використання працівниками правоохоронних органів методології СОСТА як найбільш ефективного засобу стратегічного аналізу загроз від організованої злочинності. Визначено, що відповідно до територіальної приналежності ми виокремили регіональні, загальнодержавні та транснаціональні організовані злочинні угруповання. Констатовано, що нормативно-правовою базою для побудови криміналістичної методики розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями будуть вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти.

Ключові слова: *транснаціональне організоване злочинне угруповання, злочин, лідер, мафія, розслідування, слідчі (розшукові) дії, планування розслідування.*

The relevance of the article lies in the fact that activities related to the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups should also be based on the norms enshrined in international regulatory legal acts. The purpose of the article is to study the legal foundations of the study of forensic methods for investigating crimes committed by transnational organized criminal groups. The scientific article is devoted to the study of some aspects of the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. On the basis of domestic scientific literature, as well as the elaboration of legislation, the legal basis for the study of the forensic methodology for investigating a certain category of illegal acts has been established. The author emphasizes

that the elaboration and analysis of the regulatory and legal framework is important for building any methodology for investigating criminal offenses. Since the specified basis provides a general understanding of the methods of committing illegal acts, the identity of the criminal and, in some cases, the identity of the victim, as well as the circumstances of committing a criminal offense. It is clear that not all illegal acts can be enshrined in the relevant legislative act of the country. After all, due to constant economic and political changes in society, new types of criminal offenses may arise. In addition, activities related to the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups should be based on the norms enshrined in international regulatory legal acts. The position is supported regarding the mandatory use of the SOCTA methodology by law enforcement officers as the most effective means of strategic analysis of threats from organized crime. It is determined that, according to territorial affiliation, we have distinguished regional, national and transnational organized criminal groups. It is stated that the regulatory and legal basis for building a forensic methodology for investigating crimes committed by transnational organized criminal groups will be domestic and international regulatory and legal acts.

Key words: *transnational organized criminal group, crime, leader, mafia, investigation, investigative (search) actions, investigation planning.*

Актуальність теми. Опрацювання та аналіз нормативно-правової бази є важливим для побудови будь-якої методики розслідування кримінальних правопорушень. Оскільки вказана основа надає загальне розуміння способів учинення протиправних діянь, особи злочинця та, в окремих випадках, особи потерпілого, а також обстановки учинення кримінально-караного діяння. Зрозуміло, що не всі протиправні діяння можуть бути закріплені у відповідному законодавчому акті країни. Адже через постійні економічні та політичні зміни у суспільстві можуть виникнути нові склади кримінальних правопорушень. Для прикладу, після розпаду радянського союзу та, відповідно, переходу економіки в капіталістичне русло було запроваджені такі склади в Кримінальний кодекс України як: ст. 148-2. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів; ст. 148-3. Порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю, ст. 148-4. Фіктивне підприємництво тощо [6]. Крім того, діяльність стосовно розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, повинна базуватися і на нормах, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах. З огляду на зазначене, дана публікація буде спрямована на розв'язання вказаної проблематики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження нормативно-правовому забезпеченню попередження та розслідування діяльності організованих злочинних угруповань, слід відмітити таких як В. П. Бахін, О. О. Бахуринська, М. Г. Богуславський, П. Д. Біленчук, М. О. Волошина, П. С. Єпринцев, М. М. Єфімов, Г. П. Жаровська, Н. С. Карпов, О. Л. Кобилянський, О. Є. Користін, А. В. Кофанов, А. М. Лазебний, В. І. Литвиненко, П. Я. Мінка, В. П. Мороз, Є. К. Паніотів, В. М. Плетенець, П. Я. Пригунов, Н. П. Свиридюк, К. О. Чаплинський та ін.. Водночас, наше дослідження характеризується комплексним підходом до формулювання визначеної дефініції з огляду на міжнародну практику та тенденції сьогодення.

Метою статті є опрацювання правових основ дослідження криміналістичної методики розслідування злочинів, учинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Виклад основного матеріалу. Досить доречною вважаємо думку групи дослідників (В. П. Мороз, К. О. Чаплинський, М. Г. Богуславський, М. О. Волошина), які відмітили, що суттєві масштаби соціально-економічних змін, пов'язані з реформуванням економіки, станом політичного життя країни та введенням воєнного стану, відбилися на динаміці та спрямованості кримінальних процесів в економіці. Також автори зазначили, що на тлі зазначених процесів стали частіше даватися взнаки проблеми в діяльності правоохоронної системи, наслідком чого стала поява та зміцнення численних кримінальних угруповань, живильним середовищем для яких стала тіньова економіка та відверто кримінальні форми отримання та відмивання доходів, отриманих протиправним шляхом. Крім цього, науковці акцентували увагу на тому, що основоположною складовою успішної протидії суспільства організованій злочинності, беззаперечно, є належний рівень правового забезпечення цього процесу. Як висновок, автори підсумували, що з появою феномена організованої злочинності вченими та практикою відразу ж були поставлені

питання про прийняття додаткових правових актів, оскільки чинне законодавство України виявлялося невідповідним розмірам та темпам розвитку організованої злочинності [10, с. 77–78]. Тобто, питання нормативно-правового забезпечення діяльності організованих злочинних груп є наразі досить актуальним.

А вже М. М. Єфімов констатував, що «...дослідження та наукові розробки методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як криміналістичної категорії налічує уже не один десяток років. Але остаточного визначення її сутності та поняття, а також наповнення структурними елементами, вчені-криміналісти не надали й до сьогодні. Крім того, окремі методики можуть виникнути після зміни кримінального законодавства, та й взагалі, багато складів злочинів ще не має своєї алгоритмізації розслідування» [3, с. 162]. В свою чергу, В. І. Литвиненко і П. Я. Пригунов, на основі дослідження міжнародного досвіду боротьби з лідерами мафії та організованої злочинної спільноти, а також законодавчого, інституціонального та організаційного забезпечення щодо боротьби з цією категорією осіб, зробили висновок, що вказана діяльність спрямована на загальну ліквідацію організованих злочинних організацій, асоціацій тощо або зменшення їх впливу на економічну, соціальну та політичну сфери життя суспільства. Крім цього, дослідники акцентували увагу, що в основі ефективної діяльності завжди є професіоналізм поліцейської системи та високий рівень демократичних перетворень у цих країнах [8, с. 61–62].

Зі свого боку, О. О. Бахуринська, опрацювавши деяку проблематику покращення законодавства у сфері протидії організованій злочинності, доволі вірно зауважила, що «...складність розробки та формулювання універсального поняття організованої злочинності па рівні спеціального законодавчого акта полягає в тому, що, по суті, таке визначення повинно являти собою загальний кримінологічний концепт розуміння зазначеного феномена, який би визначав сферу застосування такого законодавчого акта і міг втілитися в окремі норми кримінального законодавства. При цьому таким визначенням, вочевидь, бажано охопити всі прояви організованої злочинності: економічні, політичні, загальнокримінальні, регіональні, транснаціональні тощо» [1, с. 92]. Як бачимо, авторка визначила окремі види організованої злочинності дещо сумбурно – не надавши відповідних критеріїв поділу. Адже вказані прояви повинні відповідати певним критеріям. Для прикладу, відповідно до територіальної приналежності ми виокремили регіональні, загальнодержавні та транснаціональні організовані злочинні угруповання.

Стосовно правового регулювання в міжнародних нормативно-правових актах, то, наприклад, в п. а ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, яка ратифікована Верховною Радою України 04.02.2004 р., сформульовано поняття організованої злочинної групи як структурно оформленої групи в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду. Крім того, ч. 1 в ст. 5 зазначеної Конвенції визначено криміналізацію участі в організованій злочинній групі, а саме визначено основні форми взаємодії її учасників: керівництво, пособництво, підбурювання, сприяння або надання порад щодо серйозного злочину, вчиненого за участю організованої злочинної групи. Також в ч. 3 ст. 18 розкрито, що взаємна правова допомога, що надається відповідно до вказаної статті, може запитуватися з будь-якою з нижчеперелічених цілей: одержання показань свідків або заяв від окремих осіб; вручення судових документів; проведення обшуку і здійснення виїмки або арешту; огляд об'єктів і ділянок місцевості; надання інформації, речових доказів і оцінок експертів; надання оригіналів або завірених копій відповідних документів і матеріалів, включаючи урядові, банківські, фінансові, корпоративні чи комерційні документи; виявлення або відстеження доходів від злочинів, майна, засобів вчинення злочинів або інших предметів з метою доведення; сприяння добровільній явці відповідних осіб до органів запитувачої Держави-учасниці; надання будь-якого іншого виду допомоги, що не суперечить внутрішньому законодавству запитуваної Держави-учасниці [4]. Тобто Україна, як одна з держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй, може отримувати та повинна надавати будь-який вид з вищеперерахованих заходів.

В той же час, в п. 1 ст. 6 Конвенції про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу, яка, на жаль, поки що не ратифікована нашою державою, вказано наступні положення: «Прохання про взаємодопомогу та незаплановані обміни інформацією, про які йдеться в статті 7, складаються письмово чи у будь-який спосіб, що дозволяє отримати письмовий запис в умовах, що дозволяють отримуючій державі-члену встановити його автентичність. Такі прохання здійснюються безпосередньо між судовими органами, наділеними

територіальною юрисдикцією ініціювати та виконувати їх, і повертаються тими ж самими каналами, якщо іншого не вказано в цій статті» [5].

На законодавчому рівні в нашій державі, зокрема, в Законі України надано визначення організованої злочинності [9]. А в ч. 3 та ч. 4 ст. 28 КК України вказано, що «...кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи... 4. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп» [7].

Також ми повністю поділяємо позицію авторів, які вказують, що реалізацію повноважень, що покладаються на Міністерство внутрішніх справ, з приводу створення політики держави відносно проблем міжнародного співробітництва, а також контролювання втілення політики держави з проблем міжнародного співробітництва складовими елементами апарату Міністерства внутрішніх справ реалізує Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС. А вже стосовно співробітництва оперативних підрозділів з подолання злочинності з органами розслідування зарубіжних країн реалізується Департаментом міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України [12, с. 477].

Стосовно забезпечення діяльності інших правоохоронних органів, то, з огляду на нормативно-правову базу, яким встановлено спеціалізований статус СБУ у різних сферах правових відносин, П. С. Спринцев визначив роль та місце вказаної спецслужби у питаннях попередження організованої злочинності таким чином: «...спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці (ч. 5 ст. 5 Закону України «Про державну таємницю»); інституцією, у складі якої функціонують спеціальні підрозділи із боротьби з корупцією та організованою злочинністю, котрі мають статус «державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю», а інші органи та підрозділи є такими, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій (ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»); спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, на Центральне управління якого покладено організацію та координацію контррозвідувальної діяльності (ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»); головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»)» [2, с. 124].

А вже окрема група дослідників (В. П. Мороз, К. О. Чаплинський, М. Г. Богуславський, М. О. Волошина) зауважили, що «...протидія організованій злочинності в умовах воєнного стану є важливим завданням для забезпечення безпеки та захисту прав і свобод людей. У таких умовах злочинні елементи можуть використовувати складні ситуації для збагачення, протиправної діяльності та терористичних актів. Одним з ключових елементів успішної протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану є підвищення рівня безпеки та захисту прав людей. Це означає, що державні структури повинні забезпечувати безпеку населення, встановлювати контроль за переміщенням осіб, забезпечувати дотримання порядку та законності. Другим важливим елементом є підвищення ефективності правоохоронних органів та забезпечення їх максимальної мобілізації. Необхідно забезпечити підвищення кваліфікації, надати належне спорядження, забезпечити зв'язок та координацію між підрозділами. Третім елементом є запобігання та припинення корупції та злочинних схем в умовах воєнного стану. Зокрема, це означає встановлення контролю над фінансовими потоками та забезпечення прозорості витрат державних коштів. Крім того, важливо підвищувати свідомість населення про те, як уникати взаємодії з злочинними структурами. Четвертим елементом є забезпечення міжнародного співробітництва та координації дій між різними країнами, оскільки організована злочинність може бути транснаціональним явищем. Сучасна кримінальна ситуація у сфері організованої злочинності є закономірним результатом дії комплексу факторів, пов'язаних з перехідним періодом, помилками та прорахунками у вирішенні стратегічних та тактичних завдань реформування соціальної, політичної та економічної системи

суспільства. Непродумані економічні реформи, швидка приватизація, переведення величезних державних коштів та власності в приватну сферу, зіграли вирішальну роль у розвитку організованої злочинності в Україні» [10, с. 78–79]. Інакше кажучи, на превеликий жаль, умови воєнного стану відбиваються досить негативно на діяльності правоохоронних органів України, і, навпаки, дають позитивні умови для здійснення протиправної діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань.

Наостанок приведемо думку Н. П. Свиридюка і О. Є. Користіна, які наголосили, що «...у 2017 році Європол прийняв досить структуровану методологію стратегічного аналізу особливостей організованої злочинності – SOCTA. Дана методологія розроблена для аналізу загрози, створюваної організованими злочинними групами, може бути використана з урахуванням відповідних відмінностей для вивчення специфіки загроз злочинів у сфері організованої злочинності. Інтернет зробив географічні міркування практично не актуальними, через що необхідно, щоб правоохоронні органи взаємодіяли як з державними, так і з приватними зацікавленими структурами, можливо через створення координаційного центру. Правоохоронні органи використовують індикатори організованої злочинності, визначені методологією SOCTA. Пріоритетом у проведенні такого аналізу є збір інформації з метою забезпечення належної роботи відповідальних підрозділів правоохоронних органів» [11, с. 126]. Тобто автори вказали на обов'язкове використання працівниками правоохоронних органів методології SOCTA як найбільш ефективного засобу стратегічного аналізу загроз від організованої злочинності, що ми однозначно підтримуємо.

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що нормативно-правовою базою для побудови криміналістичної методики розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями будуть вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, серед яких варто виокремити наступні: Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р.; Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.; Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.; Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу, ухвалену 29 травня 2000 р.; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р.; Конвенція про кіберзлочинність : підписана в м. Будапешт 23 листопада 2001 року.; Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи : підписаний в м. Страсбург 28 січня 2003 року; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ухвалену 16 травня 2005 р. у м. Варшаві, ратифікована Законом України № 2530-VI від 21.09.2010 р.

Список використаних джерел:

1. Бахуринська О. О. Окремі питання вдосконалення законодавства у сфері протидії організований злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 87–105.
2. Спринцев П. С. Служба безпеки України у запобіганні організованій злочинності. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 121–127.
3. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 161–167.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL : / http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
5. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу, ухвалена 29 травня 2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238#Text
6. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text>
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page#Text>
8. Литвиненко В. І., Пригунов П. Я. Протидія організованій злочинній діяльності в Україні : крізь призму останніх правових новел (міжнародний та вітчизняний досвід). *Право.ua*. 2020. № 2. С. 54–63.
9. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>

10. Протидія організований злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія / Мороз В. П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 236 с.

11. Свиридюк Н. П., Користін О. Є. Щодо впровадження методології ЄВРОПОЛУ СОСТА в Україні. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2022 в Україні (м. Київ, 24 травня 2022 р.). Київ : ДНДІ МВС України. 2022. С. 125–128.

12. Chaplynskyi, K., Yefimov, M., Pletenets, V., Harashchuk, D., Demchenko, I. Features of interaction between law enforcement agencies during the investigation of criminal offenses according to international standards. *Cuestiones Politicas*. 2023. Volume 41. Issue 76. pp. 469–481.